

<https://doi.org/10.15407/np.71.057>

УДК 930.25:[821.161.2 Шевченко Т.Г.+

821.161.2.09 Шевченко Т.Г.]:001.8]-051 Щавинський В. О.

Андрій Шаповал,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

вул. Володимирська, 62, Київ, 01033, Україна

e-mail: shai196@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>

Scopus Author ID: 57224568766

ВАСИЛЬ ЩАВИНСЬКИЙ – ЗБИРАЧ І ДОСЛІДНИК ЛІТЕРАТУРНОЇ ТА ХУДОЖНЬОЇ СПАДЩИНИ Т. ШЕВЧЕНКА

За архівними й бібліографічними джерелами проаналізовано шевченкознавчу діяльність видатного українського мистецтвознавця, колекціонера та бібліофіла Василя Олександровича Щавинського. *Методологія* праці базується на застосуванні джерелознавчого, архівознавчого, хронологічного, порівняльного, біографічного та просопографічного методів дослідження. *Наукова новизна* полягає в комплексному відображенні діяльності В. Щавинського з колекціонування та дослідження літературної і художньої спадщини Т. Шевченка. Зроблено висновок: В. Щавинський протягом життя зібрав рідкісні видання Кобзаря та науково вартісні праці про нього, які після смерті вченого надійшли до книгозбірень України. Мистецтвознавцю вдалося віднайти і ввести до наукового та соціально-культурного обігу портрет Т. Шевченка, який приваблює високим рівнем виконання та досконало відтвореним образом видатного українського митця. В. Щавинський дослідив придбані бібліографічні й художні джерела та підготував низку наукових праць, що розкривали просвітницьку та мистецьку діяльність Т. Шевченка, чим зробив помітний внесок у вітчизняне шевченкознавство.

Ключові слова: В. Щавинський, Т. Шевченко, бібліотечна колекція, шевченкознавство, автопортрет Т. Шевченка.

Актуальність дослідження. Вшановуючи пам'ять Т. Шевченка у ювілейний для нього рік, доцільно згадати й українських учених

та громадсько-культурних діячів, які збирали, зберігали і досліджували творчу спадщину великого українського митця. До когорти колекціонерів і дослідників літературної та художньої творчості Т. Шевченка належить мистецтвознавець та бібліофіл Василь Олександрович Щавинський (1868–1924). Вчений трагічно загинув сто років тому – 28 грудня 1924 р., що є підставою для осмислення його внеску у розвиток української науки та культури.

Широкий громадськості В. Щавинський відомий передусім як український патріот і пристрасний колекціонер, який заповів науковим і культурним установам Києва свою коштовну збірку. Вчений належав до непересічних особистостей, протягом життя він наполегливо збирав і успішно досліджував давні українські та європейські мистецькі, історико-культурні, бібліографічні пам'ятки. Він багато зробив для розвитку музейної справи та збереження національних реліквій, сформував безцінні художню, мистецьку та бібліотечну колекції, які подарував Україні.

Значну увагу В. Щавинський приділив і збиранню та вивченню спадщини Т. Шевченка. Проте на сьогодні в літературі нема праці, у якій би комплексно досліджувався доробок В. Щавинського у сфері шевченкознавства.

Аналіз досліджень і публікацій. За сто років, що минули після смерті В. Щавинського, лише у кількох працях ідеться про його діяльність як колекціонера та дослідника спадщини Т. Шевченка. Першим біографом В. Щавинського був В. Перетц, який у статті [24] про вченого зазначив, що колекціонер збирав видання й художні твори Т. Шевченка та надрукував працю про його художню творчість [24, с. 189–190]. Публікація В. Щавинським фоторепродукції віднайденого ним портрета Т. Шевченка 1859 р. та розвідки про художню творчість митця [25] сприяла появі низки досліджень [2, 21, 22, 26, 27], у яких розглядалися питання атрибуції твору та аналізувалася позиція колекціонера з цього питання.

Одинадцятий том повного зібрання творів Т. Шевченка (Чикаго, 1963), в якому висвітлено його діяльності як маляра, гравера та скульптора, містить передмову українського критика Б. Кравців «Мистецька спадщина Т. Шевченка і її вивчення» [17]. Автор розвідки виокремив українських «видатних мистецтвознавців»

1920–1930-х років, які опублікували «важливі праці», присвячені аналізу пластичної творчості Т. Шевченка. Поряд із К. Широцьким, М. Біляшівським, О. Новицьким, Д. Щербаківським, Ф. Ернстом, С. Таранущенком згадано і внесок В. Щавинського [17, с. 7].

За часів тоталітаризму праці вказаних шевченкознавців та багатьох інших науковців, зокрема і В. Щавинського, вилучали з науково-художнього обігу, а їхній набуток не досліджувався. Нині ім'я В. Щавинського повернуто до когорти дослідників спадщини Т. Шевченка [16].

У статті **ставимо за мету** на основі аналізу архівних документів і бібліографічних джерел відобразити діяльність В. Щавинського як колекціонера й дослідника літературної та художньої спадщини Т. Шевченка і визначити внесок ученого у шевченкознавство.

Виклад основного матеріалу. У науковій бібліотеці В. Щавинського, яка налічувала близько 4000 примірників, третину становили видання з українознавства, серед яких найціннішими були твори Т. Шевченка та література про митця. Завзятий бібліофіл, шанувальник і дослідник творчості Кобзаря В. Щавинський зібрав, як наголошував В. Перетц, колекцію «різних видань творів Т. Г. Шевченка, які наочно показують хід студіювання творчості великого поета та малюють відношення до нього видавців та читачів» [24, с. 189].

Оскільки збереглися списки видань, із яких було сформовано бібліотеку В. Щавинського, складені дружиною вченого К. Бурикіною-Щавинською і В. Перетцом під час перевезення у 1925 р. книгозбірні колекціонера із Ленінграда до Києва, спробуємо зробити огляд його шевченкознавчої збірки.

Бібліотечна колекція В. Щавинського містила кілька видань «Кобзаря», як прижиттєвих, так і тих, що вийшли друком після смерті Т. Шевченка. Як відомо, перше видання «Кобзаря» було здійснено в 1840 р. у Санкт-Петербурзі, але стверджувати, що воно було у книгозбірні В. Щавинського, не можемо. У списках книг колекції знаходимо запис: «Кобзарь Шевченко». Проте немає вихідних даних книги. Отже, це могло бути як перше, так і будь-яке інше видання «Кобзаря» [14, арк. 8 зв., 69 зв.]. Водночас упевнено можемо стверджувати, що В. Щавинському вдалося придбати друге

видання, яке побачило світ у Санкт-Петербурзі 1844 р. під назвою «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки», до якого увійшло вісім поезій із першого (1840 р.) видання «Кобзаря» та поема «Гайдамаки», яка уперше вийшла друком у 1841 р. Можливо, у бібліотеці В. Щавинського було кілька примірників «Чигиринського Кобзаря», бо в одному зі списків є запис: «Шевченко. Чигиринський Кобзар» [14, арк. 9 зв., 70 зв.], а в іншому – «Кобзар 2 вид.» [14, арк. 19, 81]. Після арешту Т. Шевченка у квітні 1847 р. його твори і книги заборонили та вилучали із продажу, тому «Чигиринський Кобзар» став рідкісним виданням ще за життя поета.

Мав В. Щавинський і третє, що стало останнім прижиттєвим для українського митця, видання «Кобзаря», яке побачило світ у 1860 р. за підтримки українського промисловця П. Семеренка [14, арк. 9, 11, 70, 72]. З меценатом Т. Шевченко познайомився під час своєї останньої подорожі Україною у Млієві, де П. Семеренко плекав сади з новими плодовими деревами. Напевне, у книгозбірні В. Щавинського був і «Кобзар», що вийшов друком у тому ж 1860 р. у перекладі російських поетів за редакцією М. Гербеля [14, арк. 9, 70].

У бібліотеці В. Щавинського був «Кобзар» у двох томах [14, арк. 9, 70]. Але важко сказати, чи це видання, надруковане у Празі протягом 1875–1876 рр. за ініціативи О. Русова, чи двотомний «Кобзар» за редакцією В. Доманицького, який побачив світ у 1911 р. у видавництві В. Яковенка у Санкт-Петербурзі з нагоди 50-річчя від дня смерті Шевченка.

Знаходимо у списках книгозбірні В. Щавинського «Кобзар», виданий у Празі в 1876 р. [14, арк. 11, 72] – рідкісне перше нецензуроване видання «Кобзаря» Тараса Шевченка, яке цензура не дозволила ввезти до Російської імперії, оскільки у 1876 р. був виданий Емський указ, яким заборонялися українська мова та українська література.

У Києві видавати твори Шевченка було складніше, ніж у Санкт-Петербурзі, особливо після прийняття Валуєвського циркуляру та Емського указу. Проте для своєї бібліотеки В. Щавинський придбав одне з небагатьох київських видань «Кобзаря» Шевченка, яке побачило світ у 1894 р. [14, арк. 9, 70]. Його, як і перше видання «Кобзаря» у Києві в 1889 р., здійснив Ф. Йогансон.

У шевченкознавчій збірці В. Щавинського відклалося три випуски «Ілюстративного “Кобзаря”» Т. Шевченка (1896) [14, арк. 16, 78]. Автор ілюстрацій – відомий митець М. Микешин, який товаришував із Шевченком і багато зробив для популяризації його творчого доробку. В «Ілюстративному “Кобзарі”» М. Микешин планував представити літературну творчість Т. Шевченка зі своїми ілюстраціями та репродукціями малюнків самого поета, музичні твори на вірші Кобзаря та спогади про нього друзів. Зі смертю М. Микешина у 1896 р. друкування цього видання припинилось.

Крім «Кобзаря», у колекції В. Щавинського були окремі видання творів Т. Шевченка, які стали вершиною його поетичної творчості. Це – поеми «Катерина», «Наймичка», «Кавказ», «Сон», а також видання революційних поезій [14, арк. 9, 12, 17 зв., 70, 73, 79 зв.]. Певно, В. Щавинський мав і один із п'яти томів «Повного видання творів Тараса Шевченка» за редакцією Б. Лепкого, що друкувалося протягом 1919–1920 рр. [14, арк. 38 зв., 100 зв.].

У зібранні В. Щавинського були також і видання, що репрезентували малярську творчість Шевченка. Зокрема, два томи «Малюнків Тараса Шевченка» (1911, 1914), які вийшли друком у Санкт-Петербурзі завдяки зусиллям товариства імені Тараса Шевченка та професора В. Мате [14, арк. 14, 75].

Цікавили В. Щавинського й наукові праці, які висвітлювали життєвий шлях Т. Шевченка, розкривали роль і значення його творчої діяльності та видавалися на вшанування пам'яті Кобзаря.

У своїй книгозбірні В. Щавинський мав кілька примірників ґрунтовної праці українського письменника та громадського діяча О. Кониського, у якій на основі аналізу архівних документів, спогадів і наукових розвідок попередніх дослідників було реконструйовано наукову біографію Т. Шевченка [14, арк. 11, 15, 72, 77]. Дослідження О. Кониського «Тарас Шевченко-Грушівський: хроніка його життя» вийшло друком українською мовою у Львові у двох томах (Т. 1, 1898; Т. 2, 1901), а також, як одностомник, російською в Одесі у 1898 р. Наявні документи не дають змоги з'ясувати, яке саме видання було в бібліотеці В. Щавинського, можливо, що й обидва. З біографічних досліджень у бібліотечній збірці

В. Щавинського іще була книжка дитячої письменниці [О.] Григорової «Т. Г. Шевченко, біографія для молоді» (1896) [14, арк. 13, 74].

Проблему національного виховання дітей на основі спадщини українських письменників розглянуто у праці літератора, педагога, автора низки підручників С. Черкасенка, «Шевченко і діти», яку теж придбав В. Щавинський для своєї бібліотеки [14, арк. 17 зв., 79 зв.].

У рамках роботи Товариства дослідників української історії, письменства та мови в Петрограді (Ленінград), дійсним членом якого був В. Щавинський, мистецтвознавець підготував наукову доповідь «Старі українські граматики і нові українські книжки для дітей». Своє дослідження науковець оприлюднив на засіданні членів Товариства 21 грудня 1923 р. [4, с. 13]. У праці вчений, крім іншого, висвітлив діяльність Т. Шевченка з підготовки, друкування та розповсюдження «Букваря» (1861). В. Щавинський наголосив, що видання народного підручника для навчання дітей та неосвічених дорослих співвітчизників українською мовою було «завітним бажанням» Кобзаря, який в останні місяці життя доклав значних зусиль, аби надрукована його коштом книга дійшла до недільних шкіл в Україні [3, арк. 40–43].

У шевченкознавчій збірці В. Щавинського знайдено і ґрунтовну працю В. Доманицького «Критичний розслід над текстом “Кобзаря”», видану в Києві 1907 р. [14, арк. 16, 78]. Ця книга – результат текстологічних досліджень В. Доманицького над поезіями Т. Шевченка, критичного аналізу його автографів і друкованих видань. Того ж року, але вже у Санкт-Петербурзі, побачило світ перше повне видання «Кобзаря», науковим редактором якого виступив В. Доманицький.

Придбав В. Щавинський для своєї бібліотечної колекції й книгу «Т. Шевченко в літературі та мистецтві: бібліографічний показник матеріалів для вивчення життя і творів Т. Шевченка», автором якої був український письменник, критик, перший бібліограф творів Кобзаря та праць про нього М. Комаров [14, арк. 11 зв., 72]. Її видав у 1903 р. в Одесі український друкар Ю. Фесенко. В одеській друкарні у 1912 р. до 100-річчя поета побачив світ альманах «Вінок Т. Шевченкові», упорядкований М. Комаровим, але цієї поетичної збірки у книжковому зібранні В. Щавинського не виявлено.

У колекції вченого була праця ще одного фахівця з бібліографічної шевченкіани – М. Яшека, який першим у пореволюційний час уклав бібліографічний покажчик, присвячений Шевченку (Харків, 1921) [14, арк. 12, 73]. Це видання містить 1684 найменування вітчизняної та іноземної літератури за 1903–1921 рр. Воно стало логічним продовженням покажчика М. Комарова.

Серед видань шевченкознавчої збірки В. Щавинського натрапляємо на нарис В. Краніхфельда «Т. Г. Шевченко – співак України і Запоріжжя (1814–1861)» (1901) [14, арк. 17 зв., 79 зв.], джерельним підґрунтям для якого стали твори Кобзаря, його щоденники та листування, а також розвідки та спогади про митця, опубліковані в громадсько-літературних журналах, у тому числі в «Киевской старине».

Природно, що В. Щавинського, як мистецтвознавця та дослідника художніх пам'яток, цікавила література, яка висвітлювала малярську творчість Т. Шевченка. І в його бібліотеці було кілька видань, що стосувалися Шевченка як художника. Оскільки назви праць у списках бібліотеки В. Щавинського скорочено, а інколи трапляються й помилки та виправлення, то в деяких випадках доводиться робити припущення. Наприклад, у списку зазначено працю, яка російською мовою мала назву «Шевченко как живописец» [14, арк. 16, 78]. Про те, що це була не монографія видатного українського історика мистецтва, бібліографа, академіка ВУАН О. Новицького, свідчить закреслене його прізвище біля вказаного запису. Тому припускаємо, що йдеться про одну із розвідок іншого відомого шевченкознавця, одного з перших дослідників художньої творчості Т. Шевченка В. Горленка, який був автором такої праці, як «Шевченко – живописец и гравер» (1893). Водночас у шевченкознавчій збірці В. Щавинського містилася й капітальна праця О. Новицького «Тарас Шевченко як маляр» [14, арк. 11 зв., 72 зв.].

Завершуючи огляд видань Шевченка та праць про нього у бібліотеці В. Щавинського, зазначимо, що в ній ще відклалося кілька примірників збірника, який був виданий з нагоди 50 роковин від дня смерті Т. Шевченка (1912) [14, арк. 9, 11 зв., 70 зв., 72]. До організаційного комітету з проведення урочистостей та публікації ювілейного збірника входили В. Вернадський, А. Кримсь-

кий, Ф. Корш, О. Новицький, інші науковці. Видання містить розвідки «Шевченко народний поет», «Шевченко серед поетів слов'янства», «Мотиви поезії Т. Г. Шевченка», «Шевченко, як живописець» та інші, «Спомин про старшого боярина Тараса Шевченка на весіллі Пантелеймона Куліша і Олександри Куліш в 1847 р. (лист Г. Барвінок)».

Отже, шевченкознавча бібліографічна збірка В. Щавинського була сформована з рідкісних видань творів Т. Шевченка та значущих праць про біографію і творчість Кобзаря. Маючи справу з колекціонерами та приватними власниками художніх зібрань, антикварами, мистецтвознавцями і музейними співробітниками та активно цікавлячись творчою спадщиною Кобзаря, у тому числі й як маляра, В. Щавинський докладав немалих зусиль для розшуку художніх творів Т. Шевченка. Як зазначалося у звітах Київського міського художньо-промислового і наукового музею, вчений був одним із небагатьох меценатів, які у різні роки передавали до музею малярські роботи Шевченка [23, с. 170].

В. Щавинському поталанило віднайти, як він вважав, раніше невідомий автопортрет Т. Шевченка. Хронологічно першим із документів, у якому йдеться про цю знахідку, є лист В. Щавинського до М. Біляшівського від 9 серпня 1920 р., у якому колекціонер повідомляв, що йому пощастило знайти «надзвичайно гарний Тарасів автопортрет 1859-го р., олійними фарбами, досі ще ніде не репродукований і взагалі невідомий» [13, арк. 1 зв.].

У своїй статті «Шевченко як маляр» В. Щавинський також підтвердив, що автопортрет Т. Шевченка був ним віднайдений у 1920 р. у Петербурзі (Петрограді) [25, с. 120]. Про цінне придбання В. Щавинського згадують і колеги та автори статей про колекціонера. Так, М. Могиланський зазначав: «Поруч зі збиранням картин в зазначеному напрямку (*майстрів нідерландських шкіл. – А. Ш.*) В. О. [Щавинський] почав купувати і історичні портрети діячів України, малюнки Шевченка і т. ін. (нещодавно купив цікавий автопортрет Ш[евченка])» [9, арк. 1 зв.]. А В. Перетц у некролозі про В. Щавинського зауважив, що у колекції останнього містився «надзвичайний своєю технікою і прекрасно написаний автопортрет Т. Г. Шевченка» [24, с. 189].

У рамках роботи Товариства дослідників української історії, письменства та мови у Петрограді, що діяло під керівництвом В. Перетца як філія ВУАН, В. Щавинський, крім іншого, досліджував роль та значення художніх творів Т. Шевченка в історії мистецтва. Його зацікавленість цією проблематикою, напевне, поглиблювалася й віднайденим ним автопортретом Кобзаря, який був виконаний під впливом творчості Рембрандта. В. Щавинський вирішив дослідити вплив видатного голландського художника на малярську творчість Шевченка.

З результатами своїх досліджень В. Щавинський виступив на урочистому зібранні з нагоди 110-ї річниці від дня народження Т. Шевченка, що відбулося під егідою Товариства дослідників української історії, письменства та мови в Петрограді 9 березня 1924 р. Про організацію та хід урочистого заходу йдеться у листі В. Перетца до секретаря Історично-філологічного відділу і віцепрезидента ВУАН С. Єфремова, датованому 10 березня 1924 р. [6]. Згадуючи про виступ колекціонера на урочистостях, В. Перетц наголосив: «Промова В. О. Щавинського “Т. Г. Шевченко і Рембрандт” – дуже цікава, з приводу знайденого нового автопортрета – чудового, кращого від усіх, що їх відомо було досі» [6, арк. 1 зв.]. Наостанок В. Перетц у своєму листі висловив жаль, що через брак коштів неможливо за матеріалами Шевченкового свята видати науковий збірник, який можна було б оздобити автопортретом Кобзаря від 1859 р., віднайденим В. Щавинським.

Однак репродукції автопортрета Т. Шевченка з колекції В. Щавинського все ж таки судилося прикрасити українське видання, присвячене Кобзарю, а саме – журнал «Україна», що як науковий двомісячник з українознавства виходив у Києві за загальної редакції М. Грушевського. В особовому фонді В. Щавинського в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) міститься документ, з якого можна дізнатися, що мистецтвознавець спілкувався із М. Грушевським незадовго до своєї загибелі. Це лист В. Перетца від 8 жовтня 1924 р., у якому В. Щавинський запрошувався на зустріч із М. Грушевським, який тоді приїхав на кілька днів до Ленінграда [12]. Імовірно, В. Щавинський був на обіді у В. Перетца та зустрічався з М. Грушевським,

під час спілкування з яким, напевне, згадали й про автопортрет Т. Шевченка та працю мистецтвознавця «Т. Г. Шевченко і Рембрандт» та узгодили її публікацію в журналі «Україна».

Дослідження В. Щавинського було опубліковане в журналі «Україна» вже по смерті вченого під назвою «Шевченко як маляр». В ІР НБУВ зберігаються документи, що стосуються публікації праці мистецтвознавця у часописі з українознавства – це машинописний текст доповіді В. Щавинського «Т. Г. Шевченко і Рембрандт» російською мовою [11]; рукописний переклад праці українською [10]; записка від редакції журналу з поясненням, чому змінено назву статті на «Шевченко як маляр»; фоторепродукція автопортрета Т. Шевченка (1859) [10; 11, арк. 34, 35].

Праця В. Щавинського побачила світ у подвійному номері журналу «Україна», який було видано у 1925 р. з нагоди 64-річчя від дня смерті Кобзаря [25]. До видання, присвяченого Т. Шевченку, увійшли статті й інших авторитетних українських дослідників його життя та творчості. Оскільки два автори, О. Новицький і В. Щавинський, надіслали до часопису статті з однаковою назвою «Т. Г. Шевченко і Рембрандт», редакція видання з огляду на те, що праця В. Щавинського мала «ширший характер», надала їй і «ширшу» назву – «Шевченко як маляр» [25, с. 115].

Визнаючи закон наступництва у мистецтвознавстві, В. Щавинський поділив діяльність Т. Шевченка як художника на академічний та рембрандтівський періоди. При цьому він зазначав, що академічний вплив К. Брюллова на творчість Шевченка тривав недовго й найбільше виявився у портретах 1840-х років, та навіть у цей період митця цікавила українська тематика [25, с. 118].

Оскільки у пошуках нового шляху Т. Шевченко звернувся до творчості Рембрандта, В. Щавинський у своїй праці значну увагу приділив дослідженню впливу саме Рембрандта на малярську творчість Шевченка. Мистецтвознавець ґрунтовно простежив спільне у житті та діяльності цих видатних митців, наголосивши на багатогранності їхньої творчості: «Обидва стоять на чолі національної культури, що якраз починає відроджуватись; обидва, працюючи для цієї культури, були дуже нещасливі в своєму особистому житті, що й поклало печать ліризму на всій їх творчості; обидва мали

надзвичайно багатосторонні таланти: портрет, пейзаж, історичний і побутовий жанр – області для них в однаковій мірі приступні, чим не міг похвалитися ні один з їх сучасників; обидва, крім того, були найвидатнішими офортистами свого часу і т. д.» [25, с. 120].

Зокрема, В. Щавинський вбачав вплив Рембрандта у застосуванні Т. Шевченком «світлотіневого засобу малювання». А автопортрет Кобзаря, віднайдений у 1920 р., на його думку, – один з «найкращих малярських зразків впливу Рембрандта на Шевченка», «написаний сильно» та «певною рукою» [25, с. 120]. Часопис «Україна» опублікував і репродукцію автопортрета з підписом: «Портрет Шевченка 1859 р. з колекції В. О. Щавинського».

У своїй статті В. Щавинський зазначив, що йому не вдалося з'ясувати історію походження цього портрета [25, с. 120]. Але у мистецтвознавця не виникало вагань з приводу того, що автор твору – Т. Шевченко, принаймні жодного разу він не висловив сумніву щодо цього. Однак у тому самому номері журналу «Україна» вміщено нотатку О. Новицького «До портрета Шевченка, опублікованого В. О. Щавинським» [21, с. 140–141], який заперечив авторство Шевченка. Зазначимо, що й сьогодні, через сто років після публікації, авторство твору остаточно не встановлено.

Але перш ніж розглянути аргументи науковців, простежимо шлях картини після смерті В. Щавинського. Пам'ятки, що зберігалися на квартирі колекціонера, у другій половині січня – на початку лютого 1925 р. були описані його вдовою К. Бурикіною-Щавинською та В. Перетцом, як представником ВУАН. Останній власним коштом придбав ящики й упакував у них реліквії, таким чином підготувавши їх для перевезення залізницею до Києва. У січні до Ленінграда приїхав український антрополог, музеолог та археолог А. Носов, який з 1922 р. завідував Кабінетом антропології та етнології імені Ф. Вовка ВУАН і протягом 1923–1924 рр. керував Комісією з організації Державного лісостепового заповідника імені Тараса Шевченка (нині – Канівський природний заповідник Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Знаючи про поїздку А. Носова до Ленінграда, В. Перетц у листі до неодмінного секретаря ВУАН А. Кримського висловив прохання надати йому мандат на перевезення колекції В. Щавинського [5, с. 117–118].

В. Перетц вважав автопортрет Т. Шевченка, віднайдений В. Щавинським, дуже цінною пам'яткою, тому доручив її перевезення А. Носову. Про це він звітував у листі до А. Кримського від 27 січня 1925 р.: «З мого доручення Анат[олій] Зін[овійович] Носів везе до Києва найкращу і найціннішу річ зо усього, що назбирав для України неб[іжчик] Щавинський – автопортрет Т. Г. Шевченка, що його описав бувший власник, (його опис друкується в “Україні”)» [8].

Але хвилювання щодо успішної доставки твору до Києва не покидало В. Перетца. У листі до С. Єфремова від 9 лютого 1925 р. він писав: «Вдаюся до Вас за поясненням, чи дістала Академія від Носова, якому я доручив перевезти до Києва автопортрет Шевченка – оцю картину, чи ні? Я прохав його повідомити мене і дуже турбуюсь, чи не скоїлось би що небудь у дорозі!!» [7, арк. 10].

Проте хвилювання В. Перетца та К. Бурикіної-Щавинської виявилися даремними. 2 лютого 1925 р. на Спільному зібранні ВУАН А. Носов доповів, що привіз автопортрет Т. Шевченка із колекції В. Щавинського [15, с. 564]. У 1925 р. автопортрет Шевченка було передано до Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка [1, арк. 16]. Нині картина зберігається у Національному музеї Тараса Шевченка у Києві.

Повертаємось до дискусії щодо атрибуції автопортрета Т. Шевченка 1859 р. з колекції В. Щавинського, яка розпочалась одночасно з публікацією у журналі «Україна» в 1925 р.

Як вже зазначалося, В. Щавинський придбав картину в 1920 р. і вважав автором твору Т. Шевченка. У своїй статті мистецтвознавець наголосив, що автопортрет є одним із «найкращих малярських зразків впливу Рембрандта на Шевченка», а також повідомив, що: «На верхній частині підрамника зберігся підпис майстра, що досить таки потерпів від часу: “Портрет Шевченка”, далі напів стерті слова, які, здається, можна прочитати: “Я писав сам” і ще далі зовсім добре заховане продовження: “з себе” 1859» [25, с. 120]. До цих рядків В. Щавинський зробив примітку, в якій вказав, що «у правому нижньому розі рукою антиквара зроблений напис: “Флавицький. Розміри в. 402, ш. 325”» [25, с. 120]. Тут можна припустити, що колекціонер придбав полотно у якогось антиквара, від якого

отримав пояснення щодо напису у нижній частині малюнка, – «Флавицький», – яке не викликало у В. Щавинського сумніву, що автором твору був Т. Шевченко, а не художник К. Флавицький.

У власності В. Щавинського картина перебувала протягом чотирьох років, до загибелі вченого. Звичайно, що про неї знали інші мистецтвознавці, адже В. Щавинський радо інформував громадськість про своє придбання, виступав з доповіддю про віднайдений твір, і тоді ні в кого не виникало сумніву щодо авторства Шевченка.

Учений намагався з'ясувати походження картини, але зробити це йому не вдалося. Як зазначив В. Щавинський у своїй статті, дослідити історію твору допомагав йому С. Яремич, який був знаним художником, авторитетним мистецтвознавцем і колекціонером. Останній, очевидно, теж знав про всі написи на полотні та підрамнику автопортрета, проте не заперечував, що автором твору був Т. Шевченко.

Варто додати, що В. Щавинського та С. Яремича на початку 1920-х років активно залучали до проведення експертиз картин і художніх зібрань, тобто вони мали неабиякий досвід в оцінці художніх пам'яток. Крім того, при відділі В. Щавинського в Інституті археологічної технології діяла фотоаналітична лабораторія для дослідження творів мистецтва за допомогою спектрального аналізу. І якби мистецтвознавець сумнівався в авторстві Т. Шевченка, а К. Флавицький гіпотетично розглядався як автор чи копіїст картини, то В. Щавинський, імовірно, не пропустив би можливості застосувати нові методи для атрибуції твору, щоб з'ясувати, хто з них – Шевченко чи Флавицький – все ж таки написав полотно. Але ніяких сумнівів щодо авторства Т. Шевченка ні у В. Щавинського, ні у С. Яремича, ані в інших фахівців не виникало.

Однак, як вже зазначалося, з думкою В. Щавинського, що Т. Шевченко сам писав згаданий портрет 1859 р., репродукцію якого надрукував журнал «Україна» (1925), не погодився найбільший на той час знавець мистецької спадщини Шевченка академік ВУАН О. Новицький. Крім того, у нотатках «До портрета Шевченка, опублікованого В. О. Щавинським» він спростував твердження колекціонера, що саме цей автопортрет експонувався на виставці 1860 р.

у петербурзькій Академії мистецтв, а також обґрунтовано заперечив, що копія портрета Т. Шевченка у 1861 р. робилася з нього [21].

Напевне, ще під час підготовки до друку номера часопису «Україна» з репродукцією автопортрета Т. Шевченка 1859 р. із колекції В. Щавинського О. Новицький мав змогу й безпосередньо оглянути полотно, бо на початку лютого 1925 р. А. Носов, який перевозив картину, повернувся до Києва. 9 лютого відбулося засідання Всеукраїнського археологічного комітету при ВУАН під головуванням О. Новицького, на якому заслуховувався звіт А. Носова про відрядження до Ленінграда [18, арк. 7]. Тому в статті О. Новицький висловив свою думку про автопортрет: «Що ж до останнього портрета, то він дуже подібний до портрету 1859 року, що належав І. Дзюбину, а потім перейшов до С. Неклюдова й був вигравірований на дереві Матюшиним з копії Жебровського (вид. у “Русской старине” 1891, т. XX, кн. 5). Настільки подібний, що його можна було б прийняти за оригінал цієї гравюри. Але підпис “Флавицький” зразу ж породжує сумнів. В. Щавинський гадає, що цей підпис зроблено “рукою антиквара”. Не знаю, які він мав підстави для такого висновку. На мою думку, для антиквара було більше корисним видати його за працю Шевченка, на яку легко можна було б знайти покупця, навіть незважаючи на художню її вартість. Що ж до напису на підрамнику, зробленого олівцем, то це не є рука Шевченка; та й дивно було б, щоб сам Шевченко написав “портрет Шевченка”. А крім того й техніка малювання не Шевченкова; він не вживав таких грубих мазків, особливо на обличчі, які ми тут маємо. Моя думка, – що це є копія портрету, подарованого Шевченком Дзюбину, і можливо, що зроблена Флавицьким, який, коли дійсно малював його портрет, то міг намалювати лише копію, бо він повернувся з-за кордону 1862 р., коли Шевченка не було вже в живих» [21, с 141].

З аналогічних позицій О. Новицький виступив і в збірнику «Шевченко та його доба» [22], додавши ще деякі свої міркування. Розпочав академік зі звинувачення В. Щавинського у тому, що колекціонер, придбавши твір, ховав його «як святиню», бо вважав картину за «автопортрет великого поета» [22, с 196]. Але ці звинувачення не відповідають дійсності, адже про свою знахідку В. Щавинський

повідомив листом М. Біляшівському того ж таки 1920 р., коли придбав картину. Знали про неї і вчені Товариства дослідників української історії, письменства та мови у Петрограді, перед якими В. Щавинський виступив з доповіддю про автопортрет Т. Шевченка, дослідивши за ним вплив Рембрандта на художню творчість українського митця. Що до публікації твору, то В. Щавинський зробив це за першої ж можливості.

Далі, порівнюючи картину з овальною гравюрою, яку виконав І. Матюшин, О. Новицький висловив припущення, що й оригінальний портрет 1859 р. у виконанні Т. Шевченка мав овальну форму [22, с 197]. Аналізуючи текст на звороті картини, який, на переконання мистецтвознавця, був зроблений не рукою Шевченка, він зазначив, що його можна прочитати і як: «С портрета, писаного им» [22, с 198]. Висновок академіка був такий самий, як і в першій публікації: «портрет цей – не автопортрет, а копія з того автопортрета, що Шевченко подарував Дзюбинові; а що це – праця Флавицького, цілком можливо» [22, с 198].

Про автопортрет 1859 р., який Шевченко подарував І. Дзюбину, громадськість дізналася із нотатки в журналі «Русская старина» за 1891 р. тодішнього власника картини С. Неклюдова, який з нагоди публікації у виданні репродукованої гравюри з цього портрета роботи І. Матюшина повідомляв: «Портрет Т. Г. Шевченка, чудова копія якого доставлена мною шановній редакції “Русской старины”, належить мені. Одержав я його в дарунок од В. Г. Биковського, що, в свою чергу, одержав цей портрет від І. Дзюбина, який засвідчив його достеменність такими рядками: “Портрет Шевченка, намальований ним самим у 1859 році, подарований мені небіжчиком Тарасом Григоровичем на незабудь про багаторічну щиру між нами приязнь. Про взаємні близькі стосунки можна прочитати в залишених Шевченком “Записках”, надрукованих у журналі “Основа” 1861-го, якщо не помиляюсь, року. І. Дзюбин”. Розмір цього портрета “10 x 8 вершків”. Портрет мальований олійними фарбами і прекрасно зберігся. Копію з цього портрета виконав художник Жебровський» [19].

Тож якщо вважати портрет Шевченка із колекції В. Щавинського копією, то нині місцезнаходження автопортрета Т. Шевченка 1859 р.

не встановлено. Невідоме й місцезнаходження копії, яку зробив Жебровський. Звернемо увагу і на те, що С. Неклюдов нічого не знав про копію автопортрета, яку міг зробити К. Флавицький.

З публікаціями О. Новицького у 1925 р. в офіційному шевченкознавстві утвердилася думка, що автопортрет Т. Шевченка за 1859 р., віднайдений В. Щавинським, є копія, автором якої, можливо, був К. Флавицький. Із кола шевченкознавців за минулі десятиліття лише один фахівець наважився опонувати О. Новицькому – це мистецтвознавець, літератор і колекціонер В. Яцюк, більшість досліджень якого стосувалася малярства і графіки Т. Шевченка та його прижиттєвої іконографії. Один із розділів своєї праці «Малярство і графіка Тараса Шевченка: спостереження, інтерпретації» (2003), – «Флавицький чи Шевченко?», – він присвятив розгляду проблеми авторства автопортрета Кобзаря, віднайденого В. Щавинським, поставивши питання: «чи достатні підстави, аби портрет, експонований нині у Національному музеї Тараса Шевченка, вважати за роботу Флавицького, віднісши достеменний автопортрет Шевченка до нерозшуканих?» [27, с. 320].

Не заперечуючи авторитет О. Новицького, як знавця малярської спадщини Т. Шевченка, В. Яцюк не виключив, що в цьому питанні, академік міг і помилитися, адже «кожне з його міркувань логічне, але жадне з них не може сприйматися як незаперечне» [27, с. 322].

В. Яцюк запропонував альтернативне, не менш логічне, міркування: «Автопортрет Шевченка 1859 року, останнім відомим нам власником якого був С. Неклюдов, ніби-то давно загубився. Отож, найперше, що спадає на думку, чи не він знайшовся 1920 року у тому ж таки Петербургу-Петрограді і потрапив до збірки Щавинського? Розміри наявного портрета близькі до таких, які подав С. Неклюдов. Неідентичність може зумовлюватися неретельним вимірюванням або узагальненою формою вислову: “10 x 8 вершків». Ніяких інших відомостей про те, що Флавицький робив копію автопортрета Шевченка, окрім напису, який нині неозброєним оком не читається, немає. Взагалі, в часи Шевченка (та й у наш також), як правило, художник-копіїст на роботі свого прізвища не зазначав, а якщо й зазначав, то при цім обов’язково робив помітку, що робота його – копія з того художника. Якщо

Щавинський твердив, що підпис зробив антиквар, то, можливо, у нього були для того підстави. Міркування О. Новицького: “для антиквара було більш корисно видати його за працю Шевченка” можна заперечити в такий спосіб. До антиквара через сторонніх людей або перекупників, не утаємничених не тільки в історію створення автопортрета, а й у те, хто на ньому зображений, потрапляє портрет без будь-якого підпису. У свідомості антиквара портрет невідомого вусатого чоловіка взагалі міг не асоціюватися з особою Шевченка, бо тип зображення на портреті відмінний од поширених у ті часи портретів поета в кожусі і шапці. Завважимо при цьому, що навіть дослідник творчості Шевченка-художника Щавинський не відав про публікацію гравюри зі свого портрета в “Русской старине”. А те, що на автопортреті не було підпису автора, цілком вірогідно, адже немає його і на автопортреті 1840 року. Те, що підпису справді не було або на той час він уже не прочитувався, можна вичитати між рядками, писаними С. Неклюдовим, тими, де він засвідчує автентичність посилкою не на авторський підпис, а на свідчення Дзюбина. За такої ситуації підпис “Флавицький» цілком міг з’явитися» [27, с. 322–323].

Так, і за твердженням В. Щавинського, напис “Флавицький” був зроблений «рукою антиквара», тому він і не бентежив колекціонера. Однак важко допустити, хоча це й можливо, що В. Щавинський не знав про існування автопортрета Т. Шевченка 1859 р., який був подарований Кобзарем І. Дзюбину та опублікований у журналі «Русская старина» в 1891 р. Як зазначалося вище, В. Щавинський у своїй бібліотеці мав працю О. Новицького «Тарас Шевченко як маляр» (1914), де серед перерахованих відомих на той час автопортретів Кобзаря був вказаний і цей твір, а також повідомлялося про його публікацію [20, с. 40]. І, звичайно, перше, що мав зробити колекціонер, придбавши автопортрет Шевченка 1859 р., це з’ясувати інформацію про портрети Кобзаря, виконані у цьому році, та перевірити його подібність до інших відомих автопортретів. Імовірно, що В. Щавинський так і зробив, але чомусь не ототожнив картину, що потрапила до нього, із гравюрою І. Матюшина. Напевне, він би багато що прояснив, відповідаючи

на аргументи О. Новицького, якби не загинув до публікації автопортрета Шевченка, що перебував у його власності.

На одну з характерних невідповідностей гравюри І. Матюшина та автопортрета, що перебував у руках В. Щавинського, звернув увагу й О. Новицький – це форма творів: овальна у гравюрі і прямокутна у портрета. Мистецтвознавець навіть припустив, що оригінальний портрет теж був овальної форми, адже копія Жебровського, з якої І. Матюшин зробив гравюру, мала відповідати оригіналу. А оскільки гравюра І. Матюшина не відповідала за формою портрету, який був у В. Щавинського, останній міг вважати, що до нього потрапив не той твір, який Т. Шевченко подарував І. Дзюбіну.

Критикуючи О. Новицького, В. Яцюк звернув увагу на необґрунтованість окремих позицій академіка, у тому числі й щодо форми картини: «На жаль, не витримують критики і два останні аргументи опонента Щавинського: 1) “техніка малювання не Шевченкова; він не вживав таких грубих мазків, особливо на обличчі”, 2) “з гравюри можна гадати, що портрет має овальну форму”. “Трубі” або, як тепер кажуть, пастозні мазки, Шевченко таки вживав, особливо задля увиразнення чола та інших освітлених місць. У цьому можна переконатися, дивлячись на два останні його (1860-го та 1861-го років) автопортрети. Власне, інакше й не могло бути. Адже чи став би Флавицький, якби йому й справді довелося копіювати автопортрет Шевченка, тонкі лісирування художника передавати грубими мазками? Так само навіщо було йому форму портрета переводити у прямокутну. Адже усе це суперечить самому поняттю “копія»» [27, с. 323].

Що автором твору міг бути Т. Шевченко, на думку В. Яцюка, свідчило й те, що останні автопортрети митця 1860 р. і 1861 р. з часом потерпіли та потьмяніли, оскільки майстер використовував коричневу фарбу асфальт, яка, з одного боку, ефектна, а з іншого – «підступно нетривка». Аналогічні процеси присутні і в автопортреті 1859 р., який з роками «помітно потьмянів» [27, с. 323–324].

Обстоюючи авторство Т. Шевченка, В. Яцюк, проте, для остаточного встановлення атрибуції твору виступав за проведення комплексного дослідження картини, у тому числі й рентгенографічного фахівцями Національного науково-дослідного реставраційного центру України. Таке дослідження було проведено у 2011 р.

за участі завідувача відділу Національного музею Тараса Шевченка Т. Калініної. За результатами експертизи автопортрет було визнано копією, що відображено у кількох статтях Шевченківської енциклопедії [16; 26].

Але остаточно авторства картини не встановлено, адже неможливо достеменно стверджувати, що вона належить пензлю К. Флавицького. І справді, не зрозуміло, чому російський художник, який писав картини на біблійні та історичні теми, найвідомішою з яких є полотно «Смерть княжни Тараканової», вирішив зробити копію автопортрета Т. Шевченка. З цього приводу свої припущення висловив мистецтвознавець Л. Владич, який досліджував мистецьку спадщину Шевченка та відтворення його образу в радянському мистецтві. У передмові до укладеного ним альбому «Автопортрети Тараса Шевченка» він зазначив: «Ми не знаємо, яким чином до рук Флавицького, що повернувся з-за кордону після шестирічного перебування там, потрапив Шевченків автопортрет і що саме спонукало художника скопіювати його. Відомо, що Флавицький був палким прихильником Карла Брюллова. Як художник він значною мірою сформувався під його впливом, і особа Шевченка, одного з улюблених учнів “великого Карла”, повинна була привернути увагу молодого живописця. А можливо, не обійшлося тут без участі Марка Вовчка, з якою Флавицький познайомився за кордоном» [2, с. 27].

Отже, є лише припущення та не цілком аргументовані гіпотези, чому К. Флавицький, який сформувався під впливом академічної творчості К. Брюллова, зробив копію автопортрета Т. Шевченка, виконаного в манері Рембрандта. Тому, справді, для встановлення істини потрібні додаткові дослідження та порівняльні експертизи з картинами К. Флавицького.

Висновки. Таким чином, у архівосховищах українських наукових установ відклалися документи, аналіз яких дає змогу реконструювати зміст наукової бібліотеки В. Щавинського, значну частину якої становили видання творів Т. Шевченка та публікації про його творчу діяльність. Маючи великий інтерес до літературної та малярської спадщини Т. Шевченка, В. Щавинський зібрав рідкісні видання Кобзаря та науково вартісні праці про нього, які після смерті вченого надійшли до книгозбірень України. Мистецтвознавцю вдалося

віднайти і ввести до наукового та соціально-культурного обігу портрет Т. Шевченка, який приваблює високим рівнем виконання та досконало відтвореним образом видатного українського митця. На основі придбаних бібліографічних і художніх джерел В. Щавинський підготував низку наукових праць, що розкривали просвітницьку та мистецьку діяльність Т. Шевченка, чим зробив помітний внесок у вітчизняне шевченкознавство. Публікація автопортрета Шевченка 1859 р. в журналі «Україна» стала поштовхом до дискусії щодо атрибуції твору, яку не завершено і нині. У межах цієї дискусії побачили світ наукові праці, що розширили знання про життя і творчість Т. Шевченка.

Список бібліографічних посилань

1. Відділ архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Ф. 13–4. Од. зб. 135. 19 арк.
2. Владич Л. Автопортрети Тараса Шевченка. Київ : Мистецтво, 1973. 79 с.
3. Документально-архівний фонд Національного художнього музею України. Ф. 42. Спр. 1. 398 арк.
4. Звідомлення Товариства дослідників української історії, письменства та мови у Ленінграді за перше п'ятиріччя (1922–1926). Київ, 1927. 22 с.
5. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 pp.) : у 2 т. / редкол.: Л. В. Матвеева (голов. ред.) [та ін.] ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. Київ, 2005. Т. 2 : 1918–1941. 358 с.
6. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 257. Оп. 5. Спр. 70. Арк. 1–2.
7. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 257. Оп. 5. Спр. 74. 18 арк.
8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. І. Од. зб. 26322. Арк. 1.
9. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. Х. Од. зб. 5811. Арк. 1–1 зв.

10. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. Х. Од. зб. 18472. Арк. 1–23.
11. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. Х. Од. зб. 18473. 12 арк.
12. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 68. Од. зб. 58. Арк. 1–1 зв.
13. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. XXXI. Од. зб. 735. Арк. 1–1 зв.
14. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 279. Од. зб. 862. 118 арк.
15. Історія Національної академії наук України. 1924–1928 : документи і матеріали / упоряд. В. А. Кучмаренко [та ін.] ; відп. ред. О. С. Онищенко [та ін.]. Київ, 1998. 762 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001910> (дата звернення: 15.06.2024).
16. Калініна Т. Щавинський Василь Олександрович. *Шевченківська енциклопедія*. Т. 6: Т–Я / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2015. С. 1007.
17. Кравців Б. Мистецька спадщина Т. Шевченка і її вивчення. *Повне видання творів Тараса Шевченка*. Т. 11 : Шевченко – маляр, гравер і скульптор. Чикаго : Вид-во М. Денисюка, 1963. С. 5–14.
18. Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 59. Оп. 1. Од. зб. 52. 19 арк.
19. Неклюдов С. Тарас Григорьевич Шевченко. Заметка о его портрете 1859 года. *Русская старина*. СПб., 1891. Т. XX, кн. 5. С. 447.
20. Новицький О. Тарас Шевченко як маляр. Львів – Москва : Наукове товариство імені Шевченка, 1914. 173 с.
21. Новицький О. До портрета Шевченка, опублікованого В. О. Щавинським. *Україна*. Київ : Держ. вид-во України, 1925. Кн. 1–2. С. 140–141.
22. Новицький О. Примітки до малюнків. *Шевченко та його доба*. Київ : Держвидав, 1925. Зб. 1. С. 196–198.
23. Оксенич М. Шляхи формування збірки Національного музею історії України: колекції меценатів і внески приватних осіб. *Скарбниця української культури*: зб. наук. пр. Чернігів, 2007. Вип. 8. С. 165–173.

24. Перетц В. М. Василь Олександрович Щавинський (некролог). *Україна*. Київ : Держ. вид-во України, 1925. Кн. 3. С. 188–191.
25. Щавинський В. Шевченко як маляр. *Україна*. Київ : Держ. вид-во України, 1925. Кн. 1–2. С. 115–121.
26. Юр М. Автопортрет 1859. *Шевченківська енциклопедія*. Т. 1: А–В / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2013. С. 101.
27. Яцюк В. Малярство і графіка Тараса Шевченка: спостереження, інтерпретації. Київ : Рада, 2003. 368 с.

References

1. Viddil arkhivnykh naukovykh fondiv rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy [Department of Archival Scientific Funds of Manuscripts and Phonorecords of M. Rylskyi Institute for Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Fund 13-4. Unit 135 [in Ukrainian].
2. Vladych, L. (1973). Avtoportrety Tarasa Shevchenka [Self-portraits of Taras Shevchenko]. Kyiv: Mystetsztvo [in Ukrainian].
3. Dokumentalno-arkhivnyi fond Natsionalnoho khudozhnoho muzeiu Ukrainy [Documentary Archive Fund of the National Art Museum of Ukraine]. Fund 42. Unit 1 [in Russian].
4. Zvidomlennia Tovarystva doslidnykiv ukrainskoi istorii, pysmenstva ta movy u Leninhradi za pershe piatyrychchia (1922-1926) [Report of the Society of Researchers of Ukrainian History, Literature and Language in Leningrad for the first five years (1922-1926)]. (1927). Kyiv [in Ukrainian].
5. Matvieieva, L. V. (Eds.). (2005). Epistoliarna spadshchyna Ahathanhela Krymskoho (1890-1941 rr.). [Epistolary legacy of Ahathanhel Krymsky (1890-1941)]. Vol. 2: 1918-1941. 358 p. (Vols. 1-2; Vol. 2) [in Ukrainian].
6. Instytut arkhivoznnavstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute for Archival Studies of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Fund 257. Inventory 5. Unit 70 [in Ukrainian].
7. Instytut arkhivoznnavstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni

V. I. Vernadskoho [Institute for Archival Studies of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Fund 257. Inventory 5. Unit 74 [in Ukrainian].

8. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Fund I. Unit 26 322 [in Ukrainian].

9. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Fund X. Unit 5811 [in Ukrainian].

10. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Fund X. Unit 18 472 [in Ukrainian].

11. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Fund X. Unit 18 473 [in Russian].

12. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Fund 68. Unit 58 [in Russian].

13. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Fund XXXI. Unit 735 [in Ukrainian].

14. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Fund 279. Unit 862 [in Russian].

15. Kuchmarenko, V. A. (Comp.). (1998). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1924-1928 : dokumenty i materialy* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1924-1928: documents and materials]. O. S. Onyshchenko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001910> (Last accessed: 15.06.2024).

16. Kalinina, T. (2015) *Shchavynskyi Vasyl Oleksandrovych* [Shchavynskyi Vasyl Oleksandrovich]. *Shevchenkivska entsyklopediia – Shevchenko Encyclopedia*, 6, 1007. Kyiv [in Ukrainian].

17. Kravtsiv, B. (1963). *Mystetska spadshchyna T. Shevchenka i yii vyvchennia* [Artistic heritage of T. Shevchenko and its study]. *Povne vydannia tvoriv Tarasa Shevchenka – Complete edition of Taras Shevchenko's works. Vol. II: Shevchenko is a painter, engraver and sculptor*, 5-14. Chykago [in Ukrainian].

18. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy [Scientific Archive of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Fund 59. Inventory 1. Unit 52 [in Ukrainian].
19. Nekliudov, S. (1891). Taras Grigorevich Shevchenko. Zametka o ego portrete 1859 goda [Taras Hryhorevich Shevchenko. A note about his self-portrait of 1859]. *Russkaya starina – Russian Antiquity*, XX, 5, 447 [in Russian].
20. Novytskyi, O. (1914). Taras Shevchenko yak maliar [Taras Shevchenko as a painter]. Lviv – Moscow: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka [in Ukrainian].
21. Novytskyi, O. (1925). Do portreta Shevchenka, opublikovanoho V. O. Shchavynskym [To the portrait of Shevchenko, published by V. O. Shchavynskyi]. *Ukraina – Ukraine*, 1-2, 140-141. Kyiv [in Ukrainian].
22. Novytskyi, O. (1925). Prymitky do maliunkiv [Notes to the drawings]. *Shevchenko ta yoho doba – Shevchenko and his era*, 1, 196-198. Kyiv [in Ukrainian].
23. Oksenysh, M. (2007). Shliakhy formuvannia zbirky Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy: kolektsii metsenativ i vnesky pryvatnykh osib [Ways of forming the collection of the National Museum of the History of Ukraine: collections of patrons and contributions of private individuals]. *Skarbnytsia ukrainskoi kultury – Treasury of Ukrainian Culture*, 8, 165-173.
24. Peretts, V. M. (1925). Vasyl Oleksandrovykh Shchavynskyi (nekroloh) [Vasyl Oleksandrovykh Shchavynskyi (obituary)]. *Ukraina – Ukraine*, 3, 188-191. Kyiv [in Ukrainian].
25. Shchavynskyi, V. (1925). Shevchenko yak maliar [Shevchenko as a painter]. *Ukraina – Ukraine*, 1-2, 115-121. Kyiv [in Ukrainian].
26. Yur, M. (2013). Avtoportret 1859 [Self-portrait 1859]. *Shevchenkivska entsyklopediia – Shevchenko Encyclopedia*, 1, 101. Kyiv [in Ukrainian].
27. Yatsiuk, V. (2003). Maliarstvo i hrafika Tarasa Shevchenka: sposterezhennia, interpretatsii [Painting and graphics of Taras Shevchenko: observations, interpretations]. Kyiv: Rada [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.07.2024.

Andrii Shapoval,

Dr. Sci (History), Senior Researcher, Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine

e-mail: shai196@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>

Scopus Author ID: 57224568766

Vasyl Shchavynskyi – Collector and Researcher of Taras Shevchenko'**Literary and Artistic Heritage**

The purpose of the study. The aim of the article is, basing on the analysis of archival and bibliographic sources, to analyze the outstanding Ukrainian art critic, collector and bibliophile Vasyl Oleksandrovych Shchavynskyi's research of Shevchenko.

The methodology. The methodology of work is based on the use of source, archival, chronological, comparative, biographical and prosopographic research methods.

Scientific novelty. The scientific novelty of the work is in the fact that, for the first time, based on the analysis of archival documents and bibliographic sources, the activities of V. Shchavynskyi in collecting and researching the literary and artistic heritage of T. Shevchenko, are comprehensively reflected.

Conclusions. The article concludes that the archives of Ukrainian scientific institutions contain documents, and their analysis allows to reconstruct the content of V. Shchavynskyi's scientific library, a significant part of which is publications devoted to T. Shevchenko. Having a great interest in the literary and painting heritage of T. Shevchenko, V. Shchavynskyi collected rare editions of *Kobzar* and scientifically valuable works about him, which after the scholar's death entered the book collections of Ukraine. The art critic managed to find and introduce into scientific and socio-cultural circulation the portrait of T. Shevchenko, which attracts people with a high level of performance and a perfectly reproduced image of the outstanding Ukrainian artist. On the basis of the acquired bibliographic and artistic sources, V. Shchavynskyi prepared a number of research works revealing T. Shevchenko's educational and artistic activities, thereby making a notable contribution to national Shevchenko studies. The publication of Shevchenko's self-portrait in 1859 in the magazine *Ukraine* became the impetus for a discussion on the portrait attribution, which is not concluded even now. Within the framework of this discussion, scientific works were published that expanded knowledge about T. Shevchenko's life and work.

Keywords: V. Shchavynskyi, T. Shevchenko, library collection, Shevchenko studies, self-portrait of T. Shevchenko.